

dS De
Standaard
VRIJDAG 23 SEPTEMBER 2011

Special bij De Standaard van 23 september 2011.

TOM LANOYE BRENGT
*SPRAKELOOS
OP DE
PLANKEN*

EEN THEATERMONOLOG
VOOR ZIJN DODE MOEDER

TOM LANOYE BRENGT MONOLOOG ALS EERBEWIJS AAN ZIJN MOEDER-ACTRICE

‘Theater draait om de juiste stiltes’

Binnenkort in een theater in uw buurt: een spraakwaterval brengt ‘Sprakeloos op de planken’. Tom Lanoye over schrijven, voorlezen en een rol spelen op een podium: ‘Deze monoloog is het ultieme eerbetoon aan mijn moeder.’

**KARIN DE RUYTER
GEERT VAN DER SPEETEN**

Omdat Tom Lanoye nu eenmaal een multi-tasker is, pendelt hij dezer dagen van schrijftafel naar repetitielokaal. De deadline wenkt voor het Boekenweekgeschenk, een opdracht van de Nederlandse uitgever.

En dan is er *Sprakeloos op de planken*, een adaptatie van zijn succesroman waarin hij een hommage brengt aan zijn overleden moeder, ‘een slagersvrouw en amateuractrice eerste klas’.

Het boek bevat veel theatrale elementen. Vertaalt het zich niet vanzelf naar het podium?

‘Helaas niet zo automatisch, er is nog wel heel wat werk aan (*lacht*). Al heel lang ben ik aan dit programma aan het werken. Al van toen het boek af was. Zelfs de voorstelling van het boek was eigenlijk een lezing die twee uur in beslag nam. Zo’n theaterprogramma is natuurlijk iets compleet anders. Meer een adaptatie. Welke fragmenten werken op een podium? En welke fragmenten gaan goed samen? Je maakt er een collage van. Af en toe schrijf ik er een paar zinnen bij. Niet veel, maar toch.’

‘Van alle boeken die ik geschreven heb, is dit het meest geschikt om naar het toneel te vertalen. Omdat het boek al bijna een mono-

loog is. De monoloog van een zoon, die zijn moeder ziet aftakelen en haar taal kapot ziet gaan. De monoloog van de schrijver, die zijn materiaal ook mondeling wil overbrengen.’

‘*Sprakeloos* is voorts ook een bijzondere boek in mijn oeuvre. Het spreekt een breed publiek aan. Ook mensen die anders – hoe zal ik het zeggen – nogal geïrriteerd op mij reageren. Daarom vind ik deze monoloog ook het juiste laatste eerbewijs aan mijn moeder.’

‘*Sprakeloos*’ begint met een writer’s block. Door de grote emotionele betrokkenheid kunt u niet aan het boek beginnen. Zit dat ook in de voorstelling?

‘Nee, dat stuk zit er niet in. Het was ook geen klassieke writer’s block: het was meer schroom dan blokkering. En die schroom zit wel in de monoloog, maar dan in de omtrekkende bewegingen die ik maak vooraleer de grote, belangrijke scènes eraankomen. Die belangrijke scènes zijn, naar het einde van het boek toe, de grote confrontaties. Niet zozeer de coming-out. Wel de twee, drie echte afscheiden die erin zitten.’

‘*Sprakeloos*’ ademt bovendien uw liefde voor het toneel.

‘Ja. Als er één boek is dat ik op het podium moet brengen, dan is het dit. En zeker omdat het over ama-

teurtoneel gaat. Want uiteraard sta ik niet op het podium als evenknie van alle grootheden met wie ik al heb mogen samenwerken in het theater. Als een groot acteur dit zou spelen, zou je een heel andere voorstelling krijgen.’

‘Het authentieke zit hem juist in mijn kennis van de tekst, mijn band met het boek. Dat geeft een heel eigen bouquet aan die voorstelling. Omdat het over mezelf gaat, omdat het over een schrijver gaat, omdat het over toneel gaat. En omdat het over amateurtoneel gaat, hoef ik me ook niet te schamen. Ik heb al eens gezegd dat ik eigenlijk een *gerateerde* acteur ben in het lijf van een – hopelijk goede – schrijver. Maar tegelijk eis ik als auteur het recht op om met mijn eigen teksten op het podium te staan.’

‘Als amateurtoneel een contactsport was, er zouden doden vallen’

U schrijft met veel warmte over het amateurtoneel. Het is lange tijd bon ton geweest om daarop neer te kijken.

‘Ik snap dat echt niet. Hoe zouden Ronaldinho of Messi kunnen afgeven op het straatvoetbal, en tegelijkertijd beweren dat ze van voetbal houden? Je kunt niet zeggen dat je van toneel houdt, zonder dat je houdt van amateurtoneel. En er het belang van inziet. Want amateurtoneel is een belangrijk onderdeel geweest van ons verenigingsleven, maar ook van ons cultuurpatrimonium en van heel de Vlaamse Beweging. Het feit dat mensen hun vrije tijd wilden steken in het samen be-

spreken van teksten, is niet alleen een sociaal fenomeen. Het gaat ook over taal, over hoe je daarmee omgaat. Je mag niet onderschatten hoeveel mensen uit die traditie komen. Ik ook. Ik heb dat eigenlijk met de paplepel meegekregen dankzij die geweldige moeder van mij.’

‘Ik heb er helaas niet meer zoveel tijd voor, maar ik ga graag kijken naar amateurgezelschappen die stukken van mij spelen. Dat is echt ongeneerd amusement. Je ziet soms echt geweldige dingen, maar soms is het ook zo pijnlijk slecht dat het ontwapenend is.’

‘*De Jossen* blijft een populair stuk, onder meer omdat je zelf kunt kiezen hoeveel personages er zijn – iedereen heet Jos. Maar amateurs durven soms ook heel wat moeilijker stukken aan, zoals het sluitstuk van *Ten oorlog*, “Risjaar Modderfokker den Derde”. Ze smijten zich daar dan helemaal in. (*lacht*) Geloof me: als amateurtoneel een contactsport was, er zouden doden vallen.’

Hilarisch moment in ‘*Sprakeloos*’ is de strijksceën, waarin u uw moeder van repliek diende toen ze haar teksten instudeerde.

‘Ik heb ook veel meegekregen via haar theatrale persoonlijkheid. En ook, denk ik, via de hele verteltraditie in het hart van het Waasland: dat gretige en volkse vertellen, met allerlei overdrijvingen, met het opbouwen van spanning in die verhalen, met het niet schuwen van af en toe wat scabreuze uithalen... Het zit dus veel dieper in mij ingebakken dan alleen maar via de toneelstukken die ik mijn moeder hielp uit het hoofd te leren.’

‘Dit is, denk ik, mijn twaalfde soloproductie. Maar het is de eerste keer dat ik er ook echt voor repeteer. Emotioneel vind ik dat geweldig, het is een kleine *sentimental journey*.’

‘En het geeft me ook weer meer inzicht. Want door zelf op een po-

dium te staan, leer ik als schrijver ook heel veel bij over de opbouw van een toneelstuk, van zo’n avondvullende tekst. En nu kom ik, door te repeteren, ook een stap dichterbij het proces dat een acteur moet doormaken.’

Door dit boek tot leven te brengen, duikt u in de nostalgie. Hoe beleeft u uw eigen jeugdijaren opnieuw?

‘Eerlijk gezegd: ik hou niet zo van nostalgie. *Sprakeloos* is ook geen nostalgisch boek. Het gaat elke vorm van verzoeting en versuiking uit de weg. Deze voorstelling is voor mij emotioneel, omdat ze de laatste mogelijkheid om afscheid te nemen, ritualiseert. Want dit is ook een afscheid. Van mijn moeder, maar ook van het boek. Voor volgend seizoen zijn er nog enkele hernemingen gepland in Nederland. Maar dan is het echt afgelopen met *Sprakeloos*. Emotioneel is de voorstelling dus vooral een manier om mezelf te helpen om dat punt goed te zetten. Om er een kruis over te maken, veel meer dan er een gouden kadertje omheen te trekken.’

‘In de voorstelling neem ik niet alleen de sentimentele scènes op. Theater moet durven. Het zijn daarom de confronterende scènes die de kern uitmaken van de voorstelling. En zoals altijd bij toneel gaat het om de juiste stiltes. Die stiltes zijn nog veel belangrijker dan de witregels, of de alignering, in een boek. In de loop der jaren ben ik dat beter gaan beheersen. Nu durf ik die stiltes veel meer te laten inwerken.’

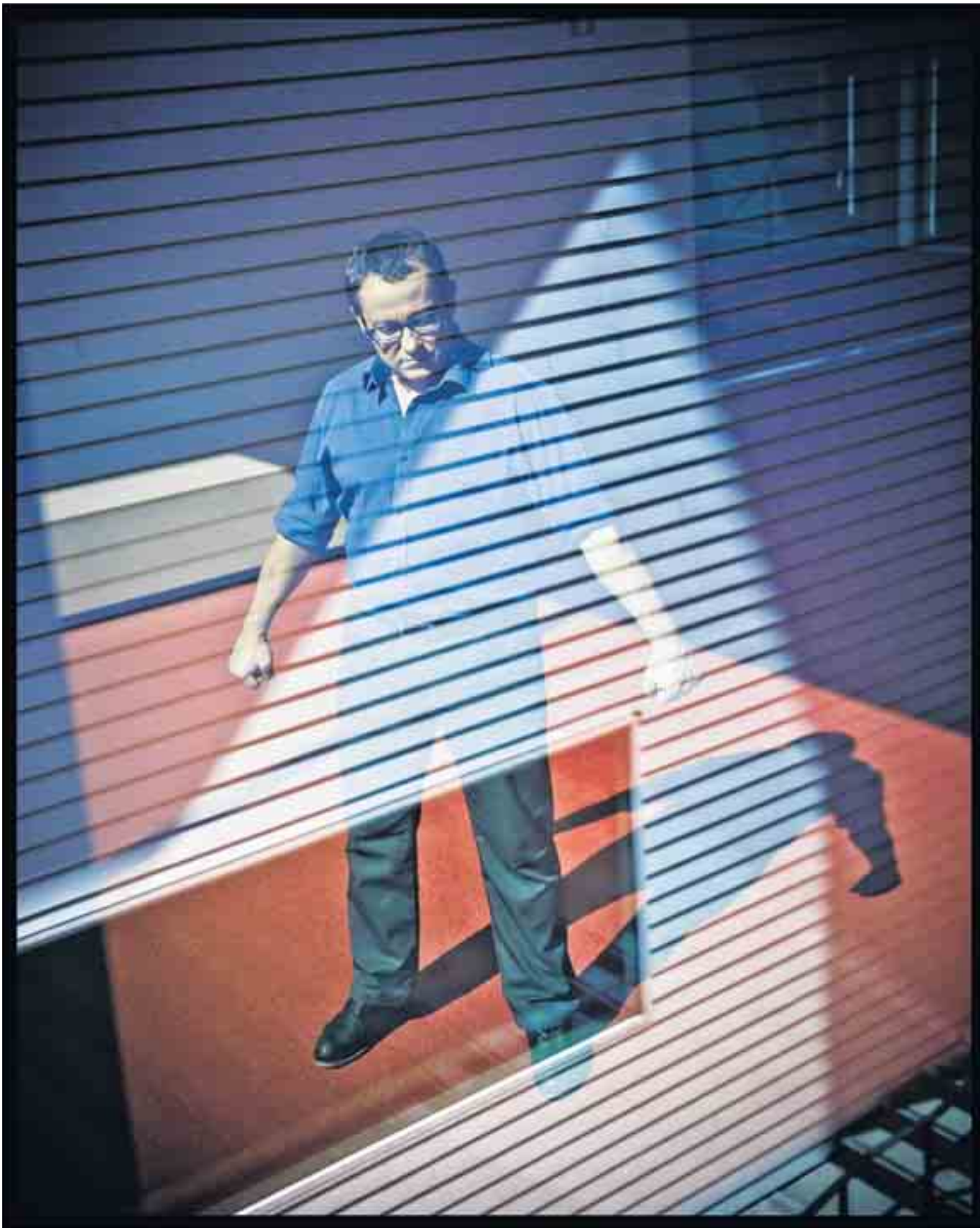
Vreemd dat u niet te rade ging bij één van de grote regisseurs waar u al mee samengewerkt hebt.

‘Kijk: vroeger wilde ik op een podium alleen maar teksten lezen – achter een *pupiter* staan met een boek. Omdat ik niet wilde pretenderen te zijn wat ik niet ben, namelijk een acteur. Door nu toch stukken uit het hoofd te leren, zeg ik eigenlijk: stop met dat onder-

Radio 1, partner van Sprakeloos

Tom Lanoye: 'Ik ben een grateerde acteur, in het lijf van een – hopelijk goede – auteur.' © Jimmy Kets

scheid te maken tussen acteur en auteur. In de context van *Sprakeloos* is het juist plezant om al die verschillende rollen door elkaar te laten lopen: schrijver, acteur, performer, zoon, entertainer... 'Maar het boek is nog altijd een rekvisiet in de voorstelling. Een boek en een stoel, meer heb ik eigenlijk niet nodig. Er is ook wat decor bij, wat muziek, maar het blijft een redelijk naakte voor-

stelling. Waarom zou ik dan moeten werken met iemand als, zeg maar, Guy Cassiers? Gezien de doelstelling van deze productie, zou dat, tja, bijna een verspilling van zijn talent zijn.'

Houdt u bij het schrijven rekening met het latere live-karakter?
'Neen, ik schrijf nooit met een podiumvoorstelling in het achterhoofd. Maar ik denk dat ik ook nooit een zin schrijf die niet goed

bekt. Ik dénk ook theateraal, ik denk retorisch, ook in de opbouw van een boek. Onlangs was ik uitgenodigd om een lezing te houden voor een zaal vol industrielen, en daar kon ik eigenlijk hele fragmenten van Leo Deschryver uit *Het Goddelijke Monster* zo voorlezen. Want *Het Goddelijke Monster*, dat is eigenlijk een woordenballet. In mijn boeken zijn de taal en de stijl altijd volle-

dig die van het hoofdpersonage. Zelfs in de beschrijving van een landschap vind je die spreekstijl terug. Ik creëer dus als auteur niet alleen personages, maar ook een heel idioom. En wanneer ik schrijf, smokkel ik ook allerlei theatrale elementen in mijn tekst. Dat maakt, denk ik, mijn specifieke literatuur uit.'

U speelt deze monoloog ook in Carré in Amsterdam. Is dat een

SPRAKELOOS OP DE PLANKEN

© Stephan Peleman

Sprakeloos op de planken is een productie van Behoud de Begeerte en KVS.

Speellijst:

- 6/7/8-10 KVS brussel, tel. 02 210 11 12.
  - 17/18/19-10 Bourla Antwerpen, tel. 03 224 88 44
  - 21/22-10 C-Mine Genk, tel. 089 65 44 80
  - 26/27-10 30CC Schouwburg Leuven, tel. 016 300 900
  - 28/29-10 De Warande Turnhout, tel. 014 41 69 91
  - 02/03-11 Stadsschouwburg Brugge, tel. 050 44 30 60
  - 10/11/12/13-11 Vooruit Gent, tel. 09 267 28 28
  - 14/15-11 Stadsschouwburg Sint-Niklaas, tel. 03 766 39 39
- Daarna op tournee in Nederland.

ONLINE

<http://www.begeerte.be>

droom die uitkomt?

'De Carré is de perfecte zaal voor dit soort voorstelling omdat het een oud circus is. Je zit er eigenlijk in een arena, en dat is ideaal voor woordvoorstellingen.'

'De Carré is ook de enige Nederlandse theaterzaal die mijn moeder kende, omdat haar grote idool Toon Hermans er altijd optrad.'

'Dus: ja, voor mij is het een uitgelezen kans om daar op de planken te staan. Zeker tijdens de Boekenweek en in combinatie met het schrijven van het Boekenweekgeschenk. (*mijmerend*) Want het Boekenweekgeschenk... dat betekent toch heel wat. In de hitparade van de Nederlandse identiteit komt dat meteen na het koningshuis en de Elfstedentocht. Zelfs nog voor de bitterballen.'

10 HUMO'S VOOR MAAR € 18,20 I.P.V. € 26

Een aanbod om sprakeloos van te worden!

-30%
korting

REAGEER NU!

Surf naar humo.be/sprakeloos en teken daar in.
Dat gaat vlot, veilig en snel.

HUMO

Aanbod onder voorwaarden, zie website. Deze aanbieding is enkel geldig in België tot 31/12/2011.

In 'De appelen van Eva' speelde Josée Verbeke

Ma Lanoye in 'Met dertien aan tafel'. Tom: 'F... actrice kon worden die ze zich droomde.' ©

Met 'Het vonnis' deed het avant-gardetoneel zijn intrede op de amateurbühne. Uit 'Sprakeloos': 'Zij speelde in haar eentje de rechterlijke macht en ging gekleed in een jutezak met op haar rechterschouder een kokarde in de Belgische driekleur. De ouderdomslijnen in haar gezicht waren dik aangezet, haar wangen hol geschminkt, haar ogen om en om zwart gemaakt à la vroegtijdige punk, en vooral haar haar was een hit. Het stond, tijdelijk grijs geverfd, om haar hele hoofd in stijve pieken uiteengetoupeerd.' © W. Coppens

MA LANOYE WAS EEN TONEELDIVA

© Tom Lanoye

In 'King Kongs dochters' in de KVS: een stuk over dementerende bejaarden, die door de verpleegsters van het tehuis worden opgetut als Hollywood-iconen. Uit 'Sprakeloos': 'Zij mag sterven als Mae West. Een voorrecht, vindt ze. Maar ze vindt ook dat ze te weinig tekst krijgt.' © Tom Lanoye

van virtuoos
tot
sprakeloos

Koninklijk Conservatorium Antwerpen
opleidingen muziek, drama, dans en lerarenopleiding

Ze keerde zeven verschillende rollen. Tom Lanoye: 'Het moet één grote verkleedpartij geweest zijn.' © Tom Lanoye

Prachtig hoe ze op toneel de vrouw en De theaterklassieker 'Het gezin Van Paemel' speelde Josée Verbeke in totaal zeven keer. Ze vond moeder Van Paemel 'een bijzonder dankbare rol'. © W. Coppens

Lof van het amateurtheater

© jk © jk © pn

Met 'Sprakeloos op de planken' brengt Tom Lanoye een hommage aan zijn moeder, maar ook aan het amateurtheater. Hoe komt het dat professionals het gelegenheden-circuit zo waarderen? Enkele reacties uit het veld.

HADEWIJCH CEULEMANS

Lanoye is als kind van een gepassioneerde gelegenheden-actrice niet de enige beroepstheatermaker met lof voor het liefhebberstoneel. **ARNE SIERENS** bijvoorbeeld, is een andere bekende fan. De stukken die hij schrijft en regisseert voor zijn gezelschap Compagnie Cecilia, staan dicht bij het volkstheater. Op dit moment is hij zelfs een van de meest gespeelde auteurs binnen het amateurcircuit.

'Ik geef altijd meteen de toestemming als een gezelschap een stuk van mij wil opvoeren. Als ik kan, ga ik ook kijken. Dan zie ik soms ook wel hoe het fout gaat: sommige gezelschappen hebben de neiging om de tekst erg naar zich toe te trekken. Soms leidt dat tot verbasteringen, maar dat vind ik niet erg: dat hoort erbij.'

'Ik vind hun spelplezier sowieso geweldig, de energie die soms van de scène spat. Veel amateurs zijn fantastische spelers, omdat ze zich echt amuseren. Op die manier slagen zij erin om oprecht te communiceren met hun publiek, dat vaak voor een groot deel uit bekenden bestaat. **Die sterke band tussen acteurs en publiek ontbreekt dikwijls totaal in het professionele theatercircuit. Soms heerst daar echt een afstandelijk aquariumgevoel.'**

Ook de theaterstukken van **WALTER VAN DEN BROECK** behoren tot het repertoire van veel amateurgezelschappen - met *Groenten uit Balen*, een stuk uit 1972 dat nu ook verfilmd is, nog altijd op kop. En ook deze schrijver is daar blij mee: 'Amateurs vormen een dankbare groep om voor te schrijven: als ze jouw stuk gebruiken, dan doen ze dat omdat ze het goed vinden. Ze hebben ook veel respect voor de oorspronkelijke tekst. Amateurs willen veel minder dan professionele theatermakers hun eigen stempel drukken.' 'Toneelkringen hebben bovendien een sociale functie: ze brengen mensen samen. Daarnaast kunnen ze op veel belangstelling rekenen: een stuk wordt verschillende keren opgevoerd en die opvoeringen worden druk bezocht. Ik heb natuurlijk al wel wat mislukte voorstellingen gezien, maar ook ronduit indrukwekkende. **In elk amateurgezelschap lijkt altijd één absoluut natuurtalent te zitten.'**

Theater-, film en televisieactrice **JITS VAN BELLE** is nog altijd nauw betrokken bij het amateurcircuit, waar ze ooit begon te spelen. Ze begeleidt workshops voor liefhebbers via Opendoek vzw, ze maakt al jaren deel uit van de selectiejury van het amateurtheaterfestival Landjuweel, en ze regisseert op dit moment liefhebbers in een stuk van Alan Ayckbourn. 'Bij amateurs gaat het er vanzelfsprekend wat chaotischer aan toe: er is nu eenmaal geen tijd om fulltime aan een stuk te werken. Maar hun overgave en energie maken dat goed. En hun liefde voor het vak: ze zijn er intensief mee bezig. **Door de beperkte middelen en tijd zijn amateurs bij alle aspecten van de voorstelling betrokken:** van de psychologie van hun eigen personage tot en met de belichting. Op die manier heb ik zelf veel geleerd uit mijn eerste spelevaarten als amateur.'

●●●
Lees verder op biz. 10

© W. Coppens

Tom Lanoye,
sprakeloos

uiteraard ...

DE KONINCK

ANNO 1833

'SPRAKELOOS' OVERDONDERDE PUBLIEK MAAR GREEP NAAST GROTE LITERAIRE PRIJZEN

Geen prijsbeest, wel veelgeprezen

Terwijl de lezers *Sprakeloos* in de armen sloten, had de kritiek het moeilijker met Lanoyes meest exuberante boek. Toch was het lot van de roman bij de literaire prijzen een grote verrassing.

MARK CLOOSTERMANS

In het literaire wereldje was het al langer bekend dat Tom Lanoye aan een boek over zijn moeder werkte. *Sprakeloos* dook twee jaar voor de release al op in de aanbiedingsfolders van Lanoyes uitgever. De eerste zeventig bladzijden van deze superbe roman besteedt Lanoye trouwens aan het beschrijven van zijn twijfelperiode. *Sprakeloos* liep geen vertraging op omdat de auteur bleef schrappen en schaven, maar omdat hij zich niet aan het werk kon zetten.

Om aan *Sprakeloos* te ontsnappen, schreef hij eerst nog twee toneelstukken, herwerkte oude essays en kritieken en ging hij ook nog eens uitgebreid op tournee. Zijn vijftigste verjaardag, in 2008, werd uitvoerig gevierd, met onder meer een feestje in het Atomium - een feestje dat overschaduwde door het overlijden van Lanoyes vader. Wie *Sprakeloos* las, weet dat de auteur pas na diens dood echt de hand aan de ploeg kon slaan.

In 2009 lag het boek er. En de kritiek had geen jaren nodig om tot een besluit te komen: een monument voor zijn ouders. Tijdens een interview op het festival Manuscripta in Amsterdam ontkende Lanoye dit meteen: 'Het is een boek geworden. Literatuur legt niets vast, het vernietigt wat er was. Personen worden persona-

ges. Hoe levensecht alle scènes ook zijn, de waarheid pak je nooit. Literatuur blijft een illusie. Een onmisbare illusie, maar een illusie. De vergankelijkheid blijft.' (Knack.be)

Critici

Dat *Sprakeloos*, behalve een magistrale familieroman, ook een boek over taal en literatuur is, ontging de critici niet. Niet allemaal konden ze Lanoyes barokke stijl smaken, maar over zijn intenties bestond geen twijfel. *De Volkskrant* las een boek 'waarin toon en inhoud op elkaar aansluiten: het pathos waarmee Lanoye vertelt, past bij het rauwe verdriet om een dode ouder'. Een roman als een program, oordeelde de krant: 'Zelf kiest de 51-jarige in dit boek zo nadrukkelijk en expliciet voor het theatrale, het extravagante en vergankelijke in de literatuur, dat het alle trekken van een programma heeft. Lanoye wil de taal laten vloeien, niet om de dood te bestrijden of om aan de regels van het literaire spel te voldoen, maar omdat zwijgen geen goud is.' De recensent van Klara sloot daarop aan: 'Behalve een hommage aan de moeder is het een ode aan het vlees, (...) een verdediging van het overdadige, het leven als een *pièce montée* dat geen pietepuiterigheid - ook geen literaire - duldt, omdat gulzigheid een genot is en de opvul-

ling van een onvervulbare leegte die ook dat leven zelf is.'

Het cultuurmagazine *Staalkaart* roemde de jazzy opbouw van de roman en vond dat Lanoye de Vlaamse familieroman had heruitgevonden. 'Bij Lanoye geen uitgesleten structuren en oerklassieke opbouw, maar een wendbare vertelling, die met grote elegantie heen en weer beweegt tussen roman en memoires, tussen humor en tragiek, tussen tijdsbeeld en het evoceren van een eeuwig, tijdloos "nu"'

Interviews

Een interview met Lanoye bestond vóór *Sprakeloos* uit een politiek-maatschappelijke analyse, met vuur vertolkt en verdedigd. Ditmaal echter liet Lanoye zich van zijn gevoeligste kant zien. 'Ik ben mijn moeder', vertelde hij in *De Standaard*. 'Al vind ik het moeilijk om een onderscheid te maken tussen het genetische materiaal dat ik van haar erfde en de lessen die zij erin dramde. Dat ik haar niet mocht teleurstellen, heeft ze me met alle mogelijke emotionele chantagemiddelen bijgebracht, maar het is ook echt een deel van mij geworden. (...) Ik ben een even onhandelbare perfectionist als mijn moeder.'

Soms leken de interviews een serener vorm van rouw dan het boek zelf. Over het theatrale karakter van zijn moeder vertelde

Lanoye, met mededogen: 'Al dat talent, die hang naar een artistiek leven, en dan toch niet de kans krijgen om te studeren, dat moet heel hard geweest zijn. Ze heeft het toch gered, en haar gezin, haar hobby's - tuinieren en theater - en een zaak draaiende gehouden. Dat was ook een vorm van theater, wat ze in de slagerij liet zien. Kleinkapitalistisch winstgevend theater.'

Niettemin legde Lanoye er ook de nadruk op dat hij geen zoetig boek, geen hagiografie had willen schrijven. De passage over haar reactie op zijn coming-out werd vaak besproken. Ook de discussie over euthanasie ging hij niet uit

'Sprakeloos' heeft alles in zich om een evergreen te worden

de weg. 'Ik gebruik liever de duidelijke woorden', stelde hij op de radio, in de *Tros Nieuwsshow*. 'Zoals ik ook niet "euthanasie" of "laten gaan" gebruik. Laten we het woord vervangen. Ik zit vaak in Zuid-Afrika en ik stel bij deze voor om het woord "euthanasie" te vervangen door "genadedood". Het rijmt op "genadebrood" en dat klopt helemaal. (...) Ik zoek de rauwheid op, mijn kwaadheid over haar aftakeling. Dat zo iemand zoiets moest overkomen. Ik had haar liever haar twee benen zien verliezen.'

Op Manuscripta gaf Lanoye grif toe dat je rouw niet van je af kunt

schrijven. Hij worstelde nog steeds met bepaalde vragen. 'Hoe komt het dat we niet met de dood om kunnen gaan? Hadden we niet eerder de stekker uit de machine moeten trekken? Waarom moest mijn moeder eerst haar waardigheid volledig verliezen? Alleen maar omdat wij de gruwelijkheid van het einde niet onder ogen konden zien en het zo nog gruwelijker maakten.'

Lauwerkransen

Het publiek hapte toe. Uit officiële cijfers over de boekverkoop in 2010 bleek dat *Sprakeloos* tot de twintig bestverkochte boeken behoorde. Eind dat jaar waren er al 80.000 exemplaren verkocht. Ook *Kartonnen dozen* profiteerde van het succes. In februari 2012 komen zijn drie autobiografische boeken opnieuw op de markt: *Een slagerszoon met een brilletje*, *Kartonnen dozen* en *Sprakeloos*, onder de noemer *De Wase trilogie*. De filmrechten van *Sprakeloos* werden inmiddels gekocht door het productiehuis Caviar, met het oog op een verfilming door Hilde Van Mieghem. Vertalingen volgden snel: in het Frans, Zuid-Afrikaans en het Deens.

Wat echter op zich liet wachten, was een lauwerkrans. Een literaire prijs. *Sprakeloos* belandde vanzelfsprekend op de shortlists van de bekendste literaire prijzen: Libris, Ako en Gouden Uil. Verrassend genoeg viste Lanoye drie keer naast het net. Jury's prezen *Sprakeloos* de hemel in, maar verkozen telkens een ander boek. Dat was drie keer geen roman. De Libris ging naar *Kleine dagen*, een bundeling columns van Bernard Dewulf. David van Reybrouck kreeg de Ako voor zijn non-fictieboek *Congo*. De Gouden Uil, ten slotte, werd veroverd door een verhalenbundel van

CANVAS
AANBEVOLEN DOOR
TOM LANOYE

Cees Nooteboom, *'s Nachts komen de vossen*. Ook voor de KANTL-prijs voor proza werd *Sprakeloos* genomineerd, zonder dat het tot een bekroning kwam: deze keer was het Arnon Grunbergs *Tirza* die met de prijs aan de haal ging.

Wél kreeg Lanoye de Tzum-prijs, voor de Mooiste Zin van 2009. De bekroonde zin, uit *Sprakeloos*, luidde: 'Vijftien jaar had de badkamer met de caravanafmetingen probleemloos dienstgedaan, de sporadisch gekneusde knie niet te na gesproken van wie zich, zijn toilet makend of zich schierend voor het lavabootje, te bruusk omdraaide en aan den lijve moest ervaren hoe gering de speling was gebleven tussen rand en wand.' Lanoye ontving een beker en een bedrag aan euro's dat gelijk is aan het aantal woorden in de zin, in dit geval 49 euro. Ook de Publieksprijs van de Gouden Uil ging naar *Sprakeloos*, en in 2011 kreeg Lanoye nog de Henriëtte Roland Holstprijs. Deze in 1957 ingestelde prijs, die eens in de drie jaar wordt uitgereikt, bekroont een werk dat 'zowel uitmunt door sociale bewogenheid als door literair niveau'; hij bestaat uit een oorkonde en 2.500 euro.

Lanoye had, kortom, pech in de prijzenloterij. Van de andere kant: hij was al uitvoerig gelauwerd voor eerdere boeken, die (achteraf beschouwd) moesten onderdoen voor *Sprakeloos*. En het boek zelf heeft alles in zich om een evergreen te worden. In de woorden van *De Tijd*: '*Sprakeloos* overstijgt (...) ver het louter biografische verhaal van een moeder. Het wordt het portret van een generatie, van het familiale leven in de jaren 60 en 70. En hoe een jongere generatie daarop reageerde.'

En als Tom Lanoye iets interessants doet,
maak je het mee op Cobra.be
De cultuursite van de VRT

CO
BRA
.be

Lof van het amateurtheater

© pdw

© gb

© pv

•••
Vervolg van blz. 7

STANY CRETS is acteur, regisseur en schrijver. Hij maakte onder meer de bejubelde tv-fictiereeks *Oud België* over het variététheater van de Ancienne Belgique. Ook hij deed zelf ooit zijn eerste stappen als acteur in het amateurtoneel. 'Ik had de theaterkriebel wel al te pakken, maar door op mijn vijftiende bij de toneelkring van Turnhout te gaan spelen, is mijn liefde voor toneel gegroeid.' 'Ondertussen worden de stukken die ik schrijf, regelmatig opgevoerd door amateurgezelschappen. Ik ga soms kijken, en dan ben ik doorgaans aangenaam verrast. **Het niveau van amateuracteurs is de laatste jaren gestegen: ze zijn duidelijk op de hoogte van waar professionele gezelschappen mee bezig zijn.** Die professionalisering van het liefhebberstoneel is een mooie zaak: **heel wat mensen** voelen zich niet aangesproken door het voor hen minder toegankelijke aanbod van het beroepscircuit, maar **komen dankzij de plaatselijke toneelkringen toch volop in contact met theater.**'

GILDA DE BAL acteert in films en televisieseries en speelt theater bij professionele gezelschappen als de KVS, Arca, De Blauwe Maandag Cie en Het Toneelhuis. Maar haar eerste stappen in het theater deed ze als kind in een Mechels amateurgezelschap. 'Ik speelde bij verschillende kringen, tot ik naar het conservatorium ging. Een fantastische tijd was dat. Je leert je als acteur echt uit de slag te trekken.' 'In het amateurcircuit is er meestal een intens contact met het publiek: zij reageren op wat ze zien op de scène, zeker als er bekenden staan te spelen. **Professionele acteurs worden ervoor betaald om verliefd te worden op een ander**, of ruzie te maken met de man of vrouw die in het echte leven hun partner is, en die dingen worden heel gewoon. **Voor liefhebbers vraagt het moed**, en dat bewonder ik.'

Ook de minister van Cultuur, **JOKE SCHAUVLIEGE**, heeft zich geout als liefhebber van het amateurtheater. 'De passie en de gedrevenheid van de vele gezelschappen brengen mij altijd een beetje in bekoring. Ik zag het onlangs ook weer bij de opvoering van *N.A.C.H.T.* door Theater Strobos: hoe acteurs met en zonder handicap overtuigd en onbevangen een publiek in vervoering kunnen brengen. Een pluim ook voor het Forum voor Amateurkunsten. **Het is dankzij het Forum en organisaties als Opendoek dat we in Vlaanderen zo'n rijke traditie aan repertoires en gezelschappen hebben.** Dat merk je ook aan de wedstrijd van het Landjuweel, waar het niveau er nog altijd op vooruitgaat.' 'Wat je als overheid in die sector investeert, werkt als een draaimolen: je versterkt de culturele competenties van mensen, je brengt mensen op de been voor cultuur én ze geven aanzienlijk veel terug. Het is fantastisch dat we theatergezelschappen hebben die internationaal geroemd worden, maar het is even fantastisch dat een heleboel amateurgezelschappen mensen warm maken voor theater én dat ze kwaliteit brengen.'

COLOFON

Hoofdredacteurs: Bart Sturtewagen, Karel Verhoeven - **Werkten aan deze bijlage mee:** Michaël Bellon, Hadewijch Ceulemans, Marcel Cloostermans, Karin De Ruyter, Johan Dockx, Astrid Houthuys, Maryvonne Jacobs, Jimmy Kets, Monica Monté, Ivan Put, Ruben.nl, Danny Van Den Eeckhoudt, Geert Van der Speeten. Coverfoto: © Jimmy Kets.

REPORTAGE | WANDELING DOOR SINT-NIKLAAS

De middenstand regeert het land

Als derde deel van de *Wase trilogie* maakt *Sprakeloos* ook een portret van de wijk in Sint-Niklaas waar Tom Lanoye als slagerszoon opgroeide. Voor literaire toeristen is die wijk best een ommetje waard.

MICHAEL BELLON
FOTO'S IVAN PUT

SINT-NIKLAAS | Het Prins Leopoldplein en het Koningin Elisabethplein vormen de tweepolige kern van de compact uitgetekende Elisabethwijk, die ook wel Paterswijk wordt genoemd, naar de nabije Paterskerk van het Heilig Hart, of de 'Nieuwe Wijk', naar het feit dat ze halverwege de jaren twintig aan het centrum van Sint-Niklaas werd bijgebouwd. Schlagerzanger Bob Benny, wielrenner Karel De Baere, en oud-burgemeester Freddy Willockx waren er thuis.

'Slagerij Lanoye-Verbeke', de zaak van Roger Lanoye en Josée Verbeke, bevond zich op het kruispunt van de Antwerpsesteenweg met de Dokter Van Raemdonckstraat. Ze staan prominent in het decor van Tom Lanoyes debuutroman *Een slagerszoon met een brilletje* uit 1985, *Kartonnen Dozen* uit 1991 (zij het minder expliciet), en natuurlijk van *Sprakeloos*. Maar niet alleen het ouderlijke huis en de andere locaties die in deze boeken voorkomen, maken de Elisabethwijk interessant. Dat is ze ook in sociaal en architecturaal opzicht.

De dienst Toerisme heeft sinds kort de wandeling 'De Elisabethwijk, een sociale, literaire en architecturale wandeling' ingehuldigd. Die brengt je langs tien locaties waar mooie plakaten aan de

Denise Cogens winkel bestaat al sinds 1923. Bosch-toestellen verkopen ze bij Cogen & Van Hove al vijftig jaar.

Slagerij Lanoye is nu Frituur 't Hoeksen

gevels uitleg verstrekken, en geïllustreerd zijn met oude foto's en citaten uit het werk van Lanoye. Gids Ann Pieters zal in de toekomst wellicht ook rondleidingen geven aan groepen. Ze vertelt dan de geschiedenis van de wijk, vanaf de eerste plannen, die al van voor de Eerste Wereldoorlog

dateren, en die in de jaren twintig werden uitgevoerd.

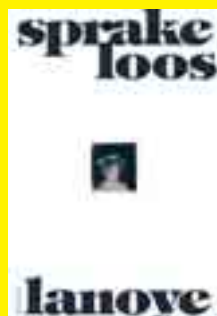
Ann Pieters: 'Dat er in de straten rond de twee centrale pleinen zoveel art decowoningen te vinden zijn, heeft te maken met de Sint-Niklase breigoedindustrie die een rijkere burgerij voortbracht. Voorts waren in de wijk ook een grote houtzagerij gevestigd (waar de piepjonge Lanoye volgens *'Sprakeloos'* niet geheel ongeïnteresseerd een meisje kuste, red.), een twijnderij, en de producent van stopcontacten en schakelaars Niko. Daardoor lag er natuurlijk ook een volkswijk tegenaan. Hoe verder je van de twee centrale pleinen weggaat, hoe ar-

Sprakeloos op de planken is gebaseerd op het bejubelde boek *Sprakeloos*, een ode aan Lanoyes moeder. Dit boek is ondertussen een klassieker geworden, de rechten zijn aan vele landen verkocht.

"Een onvergetelijk standbeeld in taal"
DE JURY VAN DE HENRIETTE ROLAND HOLSTPRIJS

Uitgeverij Prometheus

ISBN 9789044615494 | € 19,95

TOM LANOYE
ÉÉN AUTEUR,
TWEE KLASSIEKERS
SPRAKELOOS ÉN
HET GODDELIJKE MONSTER
TE KOOP IN DE BOEKHANDEL

De spraakmakende tv-serie *Het goddelijke monster*, is gebaseerd op Lanoyes *De monstertrilogie*. Met de tv-editie van *Het goddelijke monster* leest u drie lijvige romans in één, voor maar 15 euro! *De monstertrilogie* won twee Gouden Uil Publieksprijzen, de Gouden Uil Literatuurprijs en de Inktaap.

Uitgeverij Prometheus

ISBN 9789044620115 | € 15

Wie frietjes gaat eten in Frituur 't Hoeksens, komt terecht aan een tafeltje in de woonkamer van de Lanoyes, met authentieke schoorsteenmantel.

Patrick Thierens en zijn vrouw Anne-Marie baten Slagerij Reinaert uit, schuin tegenover de voormalige slagerij van moeder en vader Lanoye.

mer de architectuur en hoe armer de mensen toen waren. Langs de Antwerpsesteenweg had je vooral te maken met arbeiderswoningen en een arbeidersbevolking. De beenhouwerij van de Lanoyes lag zo'n beetje op de grens.'

VALOIS

Op de grens, en op een kruispunt. Veel van de middenstanders en de talloze cafés in de wijk mogen dan al verdwenen zijn, het kruispunt dat in *Sprakeloos* zowat de theatercène is waar de kleurrijke nevenpersonages Lanoyes moeder van repliek dienen, geeft vandaag nog wel een indruk van hoe het er toen aan toe moet zijn gegaan.

'Ma Lanoye stond bekend als "t actriceke". Ze leefde voor haar toneel'

Slagerij Lanoye is nu Frituur 't Hoeksens geworden, of 'Bij Michel', die vandaag een huurder is van Tom Lanoye. Michel heeft ook de ouders van Lanoye nog gekend: 'Twee vriendelijke mensen.' Vooral moeder Josée had blijk-

baar een reputatie. 'Ik heb toch verhalen gehoord dat ze hier in de winkel soms tegenover de klanten stond te *zwanzen* zonder dat ze het zelf in de gaten hadden.' Michels vaste klant Roger heeft die tijd nog meegemaakt: 'Ze stond bekend als *'t actriceke*. Een toffe madam moet ik zeggen. Ze leefde ook voor haar toneel.' En hoe zat het met de vleeswaar? De beste uit de streek? 'De beste zou ik niet kunnen zeggen want er waren zoveel slagers. Het was uiteindelijk maar een klein *winkelke*. Kleiner dan de frituur nu. Je zag Roger alles kappen voor je neus.' Achter de toonbank is inderdaad al meteen het deurgat waarachter de leefruimte van de Lanoyes schuilging. Nu is die een stuk van de eetzaal geworden. Twee schoorsteenmantels zijn nog bewaard en zorgen voor een ietwat bevreemdend kader. Verder is op het kruispunt is ook nog een bakkerij te vinden en dierenwinkel Mariman, die nog steeds dezelfde uitbaters heeft als in de tijd van Lanoyes jeugd. Zelfs de slagersstiel is nog vertegenwoordigd, door de komst van kwaliteitslagerij Reinaert, schuin tegenover de frituur op de Antwerpsesteenweg. Slager Patrick Thierens en zijn vrouw Anne-Marie gaan voor kwaliteit. 'De klanten hebben hogere eisen. Het moet eerste keus zijn en het moet vers zijn, anders merk je dat met-

een.' Is het nog zo hard werken dat je je zoals vader Lanoye slecht moet voelen als je eens niet in de winkel staat? 'Zo erg is het niet, maar twee weken en een half sluitingstijd per jaar is wel ons maximum. En de vrouw moet mee willen werken.' Ruzie? 'Maken wij nooit.' Echt veel is er dus niet veranderd? 'Die Valois-zegeltjes uit het boek van Lanoye komen nooit meer terug. En het houten kapblok mis ik ook. Jaren terug hebben ze die verboden, en nu snijden we op van die plankjes in kunststof die je in een wasmachine kunt steken. Vroeger was het zout erover en schuren.'

50 JAAR BOSCH

Van wasmachines gesproken. Een bijzondere winkel in de Elisabethwijk is Cogen & Van Hove vlak naast de Paterskerk. Het is een winkel in huishoudapparaten, waar vaatwasmachines staan te blinken en ijskasten in stilte zoemen. Weinig doet vermoeden dat deze winkel al bestaat sinds 1923, nog van voor de kerk er stond. Denise Cogen toont oude foto's waarop de hoefsmederij van grootvader Cornelis Cogen te zien is. Er werd ook alaam (gereedschap voor de boeren) verkocht, en daar kwamen in de loop der jaren ook kachels bij. Maar zelfs in Bosch-toestellen heeft Cogen ondertussen ook al een traditie van

vijftig jaar. En de zaken gaan nog altijd goed. Denise weet heel zeker dat dat aan de goede bediening en de service achteraf ligt. 'De mensen zien daar meer en meer terug de waarde van in. Ik ga 's avonds soms nog mee naar klanten en dat hebben ze graag. Zeker als ik aan de vrouw des huizes de uitleg kan doen.'

Denise kent de wijk en de omstreken, en heeft dus ook de Lanoyes gekend. 'Vooral van het toneel, want mijn schoonzoon heeft nog een paar keer met haar samengespeeld. Ze was heel sympathiek en kon plezier maken met de mensen.'

Wie de wandeling in de Elisabethwijk maakt, kan misschien ook reserveren in restaurant Pot en pint, dat sinds kort gevestigd is in het voormalig café 't Glazen Daksken aan de Antwerpse Steenweg 39. Zowel in *Slagerszoon met een brillette* als in *Sprakeloos* komt dat café uitgebreid aan bod, en de sfeer van weleer hangt er nog een beetje. Didier Deleuil van bistro De eetkamer in Sint-Niklaas heeft 't Glazen Daksken overgenomen. 'Het is een heel typisch, sfeervol klein *dingetje*. We hebben het voorste gedeelte opgeknapt en er behang uit 1968 gehangen om het sfeertje te behouden. De eerste zes maanden waren een proefperiode, maar we gaan verder. We houden het laagdrempelig met allemaal klassieke Belgische gerechten. Biefstuk met witloof en friet, beuling met stoemp en dat soort dingen. Lanoye is nog niet komen eten, nee. Maar we denken er wel over om de link te leggen, wat foto's op te hangen en misschien een menu uit te werken.'

ONLINE

www.sprakeloosindebuurt.be

Dienst toerisme Sint-Niklaas:
03-760.92.60

HET SOCIALISTISCH ZIEKENFONDS STAAT GARANT VOOR EEN MENSWAARDIGE ZORG BINNEN DE EIGEN THUISOMGEVING

Dankzij ons team van deskundige zorgverleners kunnen wij elke dag opnieuw kwalitatieve diensten aanbieden, op het moment dat jij het nodig hebt.

Surf nu en vind alle informatie over ons thuiszorgaanbod op www.socmut.be/sprakeloos.

Sprakeloos? Ook dan luisteren wij!

"Ik geloof niet in helden, tenzij ze zich verpleegster mogen noemen."

-Tom Lanoye-

GELUKKIG ZIJN ER NOG HELDEN IN DEZE WERELD.

De zorgverleners maar ook de talloze vrijwilligers van het socialistisch ziekenfonds maken elke dag het verschil. Wij zijn op zoek naar mensen die durven kiezen voor solidariteit en engagement.

Wil jij ook het verschil maken? Ga naar www.socmut.be/sprakeloos en bekijk hoe jij je steentje kan bijdragen.

Word vandaag nog vrijwilliger.